

İNSAN VE EĞİTİM İLİŞKİSİ

-İmam Gazzali ve John Dewey'in Düşünceleri Bağlamında-

Birol SOYSAL

Eskiyeni Yayınları: 226

İNSAN VE EĞİTİM İLİŞKİSİ

-İmam Gazzali ve John Dewey'in Düşünceleri Bağlamında-

Birol SOYSAL

© FCR YAYIN REKLAM BİLGİSAYAR SAN. ve TİC. LTD. ŞTİ.
(Sertifika no: 13178)

Mizanpaj ve Kapak
FCR

Baskı ve Cilt
NY MATBAACILIK YAYINCILIK
KAĞITÇILIK TİC. VE SAN. LTD. ŞTİ.
Ostim OSB Mh. 1250 Cd. No: 24 Yenimahalle/ANKARA
Tel: (0533) 591 86 17 (Sertifika no: 50732)

1. Baskı: Şubat 2024

ISBN: 978-625-6781-38-2

FCR YAYIN REKLAM BİLGİSAYAR SANAYİ ve TİC. LTD. ŞTİ.
Hacı Bayram Mah. Boyacılar Sk. No: 14/1
Ulus-Altındağ/ANKARA • Tel: (0312) 310 08 60
Web: www.fcr.com.tr • e-mail: fcr@fcr.com.tr

İNSAN VE EĞİTİM İLİŞKİSİ

-İmam Gazzali ve John Dewey'in Düşünceleri Bağlamında-

Birol SOYSAL

Ankara 2024

Birol SOYSAL

Birol SOYSAL, ilköğretimini 1997 yılında Samsun Yunus Emre İlköğretim Okulunda bitirdi. 2001 yılında Samsun Mithat Paşa Lisesinden mezun olduktan sonra 2008 yılında Pamukkale Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Felsefe Bölümünü bitirdi. 2010 Pamukkale Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Ortaöğretim Alan Öğretmenliği Tezsiz Yüksek Lisansını tamamladı. 2018 yılında Pamukkale Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Felsefe Bölümü Sistemantik Felsefe ve Mantık ABD. Tezli Yüksek Lisansını tamamladı. 2019 yılında OMÜ LEE Eğitim Bilimleri Ana Bilim Dalı, Eğitimin Felsefi, Sosyal ve Tarihi Temelleri'nde Doktora programına girdi ve 2024 yılının ocak ayında mezun oldu.

Orta derecede İngilizce bilen yazarın temel ilgi alanları, eğitimin felsefi, sosyal ve tarihi temelleri, siyaset ve ahlak felsefesidir.

*Böyle bir çalışmaya yönlendirerek hakikatin tohumlarının zihnimde
ve ruhumda filizlenmesine vesile olan,
çalışma süresince değerli vakitlerini,
fikirlerini ve kaynaklarını esirgemeyen,
düşüncelerime değer ve kıymet verip titizlikle yol gösteren,
çalışmanın içeriğini aydınlatan,
bunun yanında da kişiliği, karakteri ve duruşuyla
şahsıma rol model olan değerli hocam
Prof. Dr. Zekeriyya ULUDAĞ'a...*

ÖNSÖZ VE TEŞEKKÜR

İnsanın neliği sorunsalının eğitim ile olan ilişkisini İmam Gazzali ve John Dewey'in düşünceleri bağlamında inceleyen bu çalışma, çağımızda da genel kabul gören pragmatik varsayımlara dayalı eğitim anlayışının hem teorik hemde pratik yaşantıdaki açmazlarına vurgu yapmak ve İslami yaklaşımın bu problemler karşısındaki eksikleri gidermedeki fonksiyonunu ortaya koymak amacıyla hazırlanmıştır.

Yapılan analizler neticesinde; ilk olarak çağdaş yaklaşımlar arasında yer alan ilerlemeci eğitim kuramının ve dayandığı felsefelerin, insanı, bu dünya da var olup yok olan bir organizma olarak kabul ettiği ve buna bağlı olarak, bireylerin yalnızca bedensel arzuların tatmin edilemez ihtiyaçlarına ve hedeflerine odaklandığı; gelişmişliği, bilimsel ve teknolojik üstünlükle sınırladığı ve nihayetinde insanı bütüncül bir şekilde algılamadığı ve tüm ihtiyaçlarına cevap veremediği sonuçlarına ulaşılmış; bunun yanında Müslümanca bir yaşamın nasıl olması gerektiğini Kur'an-ı Kerim ve Peygamber (SAV)'ın sünnet ve hadisleriyle açıklayan Gazzali'nin İslam'ın genel tavrı doğrultusunda belirlediği itidalli eğitim yaklaşımının gerek bedensel ve dünyevi gerekse de ruhsal ve uhrevi ihtiyaçlara gerektiği ölçüde cevap verebildiği ve insan fitratına uygun bir yaşam imkanı sunduğu ileri sürülmüştür.

Doktora tezi olan bu çalışmanın sürecinde görüş ve önerileriyle çalışmanın daha iyi hale gelmesi için ellerinden gelen yardımcı gösteren Doç. Dr. Yusuf Bahri GÜNDOĞDU ve Prof. Dr. Mustafa Said KURŞUNOĞLU'na; bugünlere gelmemde emeği olan benim için hem bir hoca hem de bir ağabey olan Prof. Dr. Fikri GÜL'e, bu alana yönelmeme vesile olan değerli kardeşim Dr. Öğr. Üyesi Olcay BAYRAKTAR'a; okuyabilmem için birçok

fedakârlıkta bulunan anneme, babama, kardeşlerime ve doktora sürecimde beni sabırla destekleyen, güç veren, birçok sorumluluğu üzerimden alıp çalışabilmem için bana vakit kazandıran sevgili eşim Dr. Öğr. Üyesi Dilek SOYSAL'a sonsuz teşekkür ederim.

Birol SOYSAL

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ VE TEŞEKKÜR-----	v
SİMGELER VE KISALTMALAR-----	xi
1. GİRİŞ-----	15
2. GAZZALİ'NİN DÜŞÜNCELERİ BAĞLAMINDA İNSAN VE EĞİTİM İLİŞKİSİ-----	25
2.1. Gazzali Düşüncesini Anlamak-----	25
2.1.1. İmam Gazzali'nin Hayatı-----	25
2.1.1. Gazzali'nin Düşünsel Gelişimi-----	29
2.1.2. Gazzali ve Felsefe-----	36
2.1.3. Aristoteles ve Aristotelesçi Felsefeye Karşı Eleştirel Tavrı-----	43
2.2. Gazzali'de Varlık ve İnsan-----	48
2.2.1. Varlık-----	48
2.2.2. İnsan-----	52
2.2.2.1. Ruh-----	53
2.2.2.1.1. Ruhun Kısımları-----	54
2.2.2.1.2. İnsan Ruhunun Mertebeleri-----	57
2.2.2.2. Beden-----	61
2.2.2.3. Ruh ve Beden İlişkisi-----	63
2.2.2.4. Gazzali'de İnsan Varlığının Fıtratı-----	67
2.2.2.4.1. Fıtratın Birinci Anlamı: Allah'a İman-----	70
2.2.2.4.2. Fıtratın İkinci Anlamı: Nefsin Çift Yönlü Kuvveti-----	74
2.2.2.4.3. Fıtratın Üçüncü Anlamı: Kişilik Özelliği-----	81
2.3. Gazzali'de İlim-----	85
2.3.1. İlim-----	85
2.3.2. İlimler Tasnifi-----	89
2.3.2.1. İhyâu Ulumi'd Dîn' de İlimler Tasnifi-----	89
2.3.2.1.1. Muâmele İlmi-----	90
2.3.2.1.2. Mükâfeşe İlmi ve Marifetullah-----	93
2.3.2.2. Ledünni İlim Risalesi'nde İlimler Tasnifi-----	99
2.3.2.2.1. Şeri İlimler (ilm-i Usul)-----	99
2.3.2.2.2. Akli İlimler-----	101
2.3.3. Kaynağı Bakımından İlim: Deneyim, Akıl, Vahiy-Sezgi-----	102
2.3.3.1. Deneyim-----	103

2.3.3.2. Akıl-----	104
2.3.3.3. Vahiy ve Sezgi-----	107
2.3.4. İlimde Değer ve Fayda-----	110
2.4. Gazzali'de Din-----	115
2.4.1. Allah'ın Varlığı ve Varlığının Bilinmesi Hakkında-----	116
2.4.2. Allah'ı Sıfatlarıyla Anlamak-----	119
2.4.2.1. Allah'ın Zati Sıfatları-----	120
2.4.2.1.1. Allah'ın Vücûd Sıfatı-----	121
2.4.2.1.2. Allah'ın Kadîm Oluşu-----	121
2.4.2.1.3. Allah'ın Bekâa Sahibi Oluşu-----	123
2.4.2.1.4. Allah'ın Cevher ve Cisim Olmayışı-----	125
2.4.2.1.5. Allah'ın Cihet (Yön) ve Mekândan Bağımsız Oluşu-----	126
2.4.2.1.6. Allah'ın Vahdaniyet Sıfatı-----	127
2.4.2.2. Sübûfî Sıfatları-----	128
2.4.2.2.1. Hayat (Dirilik) ve Kudret Sıfatı-----	129
2.4.2.2.2. İlim Sıfatı-----	130
2.4.2.2.3. İrade Sıfatı-----	132
2.4.2.2.4. Semî (İşitme) ve Basîr (Görme) Sıfatları-----	134
2.4.2.2.5. Kelam Sıfatı-----	136
2.4.2.2.6. Allah'ın Ef'âli-----	137
2.5. Gazzali'de Ahlak-----	141
2.5.1. Ahlakın Mahiyeti-----	141
2.5.2. Ahlakın Kaynağı-----	144
2.5.3. Ahlaki Kavramlar-----	148
2.5.3.1. İyi-Kötü-----	148
2.5.3.2. İrade-----	152
2.5.3.3. Sorumluluk-----	158
2.6. Gazzali'de Eğitim-----	164
2.6.1. Eğitimin Gerekliliği ve Sınırları-----	164
2.6.2. Eğitimin Amacı ve Yöntemi-----	170
2.6.3. Eğitimin Temel Kavramları-----	174
2.6.3.1. Eğitim-----	174
2.6.3.2. Öğretim ve Türleri-----	179
2.6.3.3. Öğretmen-----	184
2.6.3.4. Öğrenci-----	191
2.6.4. Aile ve Okulun Çocuk Eğitimi Üzerindeki Görev ve Sorumlulukları-----	197

3. JOHN DEWEY'İN DÜŞÜNCELERİ BAĞLAMINDA İNSAN VE EĞİTİM İLİŞKİSİ -----	203
3.1. Dewey Düşüncesini Anlamak -----	204
3.1.1. John Dewey'in Hayatı-----	204
3.1.2. Pragmatizm-----	208
3.1.3. John Dewey ve Felsefe-----	212
3.1.4. Pragmatik Anlayış Yolunda Düşüncenin Yeniden Yapılanması	218
3.2. Dewey'de Varlık ve İnsan -----	225
3.2.1. Pragmatik Varlık Teorisi -----	226
3.2.2. İnsan -----	232
3.2.3. İnsanın Doğası -----	235
3.2.3.1. İnsanın Doğasının İki Temel Unsuru: İtki ve Alışkanlık ---	243
3.2.3.1.1. İtki-----	243
3.2.3.1.2. Alışkanlık -----	251
3.3. Dewey'de Bilgi -----	258
3.3.1. Deneyimin Değişen Anlamı -----	264
3.3.2. Aklın Değişen anlamı-----	273
3.3.3. Bilginin Değeri-----	280
3.4. Dewey'de Din-----	284
3.4.1. Din'e Yaklaşımı-----	284
3.4.2. Natüralistik Din Anlayışı Yorumu-----	290
3.4.3. Din Anlayışında Bilim ve Tanrı -----	301
3.5. Dewey'de Ahlak -----	307
3.5.1. Ahlakın Mahiyeti ve Kaynağı-----	307
3.5.2. Ahlaki Kavramlar -----	314
3.5.2.1. İyi - Kötü -----	314
3.5.2.2. İrade -----	322
3.5.2.3. Sorumluluk -----	331
3.6. Dewey'de Eğitim -----	334
3.6.1. Eğitimin Gerekliliği ve Sınırları-----	335
3.6.2. Eğitimin Amacı Ve Yöntemi-----	343
3.6.3. Eğitimin Temel Kavramları-----	350
3.6.3.1. Eğitim ve Öğretim-----	350
3.6.3.2. Demokrasi ve Eğitim -----	355
3.6.3.3. Öğretmen-----	358
3.6.3.4. Öğrenci-----	361
3.6.4. Aile ve Okulun Çocuk Eğitimi Üzerindeki Görev ve Sorumlulukları -----	367

4. GAZZALİ VE DEWEY'İN DÜŞÜNCELERİNİN KARŞILAŞTIRMALI ANALİZİ -----	375
4.1. Düşüncelerini Anlamak Açısından-----	375
4.2. Varlık ve İnsan Anlayışları Açısından -----	384
4.2.1. Varlık -----	386
4.2.2. İnsan -----	390
4.2.3. İnsan Fıtratı veya Doğası -----	396
4.3. Bilgi Anlayışları Açısından -----	404
4.3.1. Bilginin Doğası ve Pratikteki Karşılığı -----	406
4.3.2. Bilginin Kaynağı-----	416
4.3.3. Bilginin Değeri-----	423
4.4. Din Anlayışları Açısından -----	428
4.4.1. Dinin Ne'liği, Kaynağı ve Konumu-----	429
4.4.2. Dinin Fonksiyonu -----	441
4.4.3. Tanrı Anlayışları -----	446
4.5. Ahlak Anlayışları Açısından -----	451
4.5.1. Ahlakın Mahiyeti ve Kaynağı-----	454
4.5.2. Ahlaki Değerler-----	460
4.5.3. İrade-----	467
4.5.4. Sorumluluk-----	472
4.6. Eğitim Anlayışları Açısından -----	478
4.6.1. Eğitim - Öğretim -----	481
4.6.2. Öğretmen Görev ve Sorumlulukları -----	490
4.6.3. Öğrenci Görev ve Sorumlulukları -----	494
4.6.4. Aile ve Okulun Çocuk Eğitimi Üzerindeki Görev ve Sorumlulukları -----	499
5. SONUÇ -----	505
KAYNAKLAR -----	520

SİMGE VE KISALTMALAR

İhya	: İhyâu Ulûmi'd-Dîn
Erbain	: el-Erba'în fî Uşûli'd-Dîn
Tehafüt	: Tehafütü'l-Felâsife
Münkız	: el-Münkızü mine'd-Dalal